

Informal logic and fallacies in the field of history

Fatma GÜLTEKİN

Aksaray University, Faculty of Education, E-mail: fatmagultekintarih@gmail.com

Article Info

Article Type	Research & Theoretical
Received	15.10.2021
Accepted	24.10.2021
DOI	https://doi.org/10.17497/tuhed.1010046
Cite	Gültekin, F. (2021). Informal logic and fallacies in the field of history. <i>Turkish History Education Journal</i> , 10(2), 43-56. https://doi.org/10.17497/tuhed.1010046
Ethics Declaration	This research is conducted based on related literature; therefore, it does not require Ethics Committee Approval
Acknowledge	

Informal logic and fallacies in the field of history

Fatma GÜLTEKİN

Aksaray University, Faculty of Education, E-mail: fatmagultekintarih@gmail.com

Abstract

It is not possible to talk about a research field, a study discipline in which there is no logic, correct thinking, argumentation, deduction, and reasoning. Therefore, as a field of study, the discipline of history puts out its products within the framework of logic, correct thinking, and reasoning. In social sciences fields such as history, informal logic may be used better than classical or modern logic in disciplines where everyday language may be used. This study aims to show informal logic, the compatibility of informal logic with the nature of the history discipline, and how historical interpretations can be handled in terms of fallacies by considering the compatibility with nature. In the study, the informal logic in history discipline and the fallacies within the scope of informal logic are discussed, and the existing fallacies are refined by considering those that have similar content, were interrelated, were seen together, and then they were grouped under 13 fallacies. Thus, in the study, a classification of historical reasoning fallacies is presented based on historical reasoning: "ambiguity, ad hominem, exaggeration, reductionism, over-generalization, false analogy, criteria-based fallacies, inductive fallacy, faulty causality, emotionalization, irrelevance, faulty justification, stereotypical thinking". With these 13 kinds of fallacies, various historical commentaries, and description examples, the aim is to offer explanatory information on this subject to historians and history educators. In subsequent studies, it is suggested to identify whether fallacies work in increasing the level of historical thinking when used by historians and history educators.

Keywords: history, informal logic, logical errors, historical reasoning

Introduction

Logic is defined as "the art and science of correct thinking, it is the way and method of thinking correctly" (TDK, 2021), "a tool for distinguishing right from wrong" (Karaçay, 2003), "examining the arguments that ensure correctness" (Cryan, Shatil, & Mayblin, 2011: 3), and it is considered as a tool and method to reach the truth. Besides, it is thought of in two ways as both reasoning and documentation (Batuhan & Grünberg, 1984). It is also used to indicate a way of thinking as well as its being a science discipline. In this context, logical thinking is defined as correct and consistent thinking (Öner, 1998:14). Logic includes elements such as "misthinking, false reasoning, misspeaking, false argumentation and recognizing misleading discussions" (Yaran, 2011:13) as well as dealing with truths. By extension, detection of thinking fallacies may be considered to be a significant process in identifying the truth.

Scientists have treated them as "conjectures shaped to crystallize and organize thoughts" and "open to verification or correction or refutation" (Poincare, cited in Carr, 2001: 114). So it is not possible to talk about a research field, a study discipline in which no logic, correct thinking, argumentation, deduction, and reasoning exists. Therefore, as a field of study, the discipline of history puts out its products within the framework of logic, correct thinking, and reasoning. The definition of logic in philosophy, which is "the science of thought and its forms of existence, elements, types, possibilities, laws, and contexts of thought" (TDK, 2021), concerns the discipline of history as a field that presents thought, forms of existence, elements, types, possibilities, and contexts of thought.

It is possible to talk about three types of logic in the historical process as a science and these types are as follows: classical logic, modern logic, and fuzzy logic. While classical and modern logic has strict rules, fuzzy logic is a type of logic that avoids strict rules and embraces gray areas, possibilities, and multidimensionality. Also, it is not wrong to say that the discipline of history is more connected with fuzzy logic. Factors such as contextualization in the literature on the philosophy of history, what history is and how it should be studied, the factor of place, time, and person, the characteristics of resources, the emphasis on the cause-and-effect relation, the change from situation to situation, consideration of possibilities by the nature of the resource are closer to the content of fuzzy logic (Gültekin, 2019: 466). Informal logic, with its informal structure, finds its place mostly in fuzzy logic. Kuhn (1982:9) underlines that the knowledge of today's world has a structure that can differentiate right from wrong in the context of world's, society's and history's conditions. It is possible to observe traces of the change in the structure of logical mindset in the studies focusing on subjects such as critical thinking, values, multidimensional perspective, empathy, etc. in history education (Gültekin, 2013: 3)

Changing the structure of logic has also underlined the change in the ways of thinking and reasoning based on this. In this respect, two types are discussed in terms of the working styles and forms of classical, modern, and fuzzy logic, which are the mainstream above. One of them is formal logic and the other is informal logic. Formal logic/thinking/reasoning¹ is concerned with the form and truth value of deduction (Walton, 1990) and shows a one-way, rule-based, truth-value reasoning which has a binary logic system such as true-false, good-bad (Commons et al. Richards, 2003). The concept, defined as an adjective of "informal" (TDK, 2021) and called "informal" in Turkish, is described as "informal, legally invalid, colloquial language, not relating to form" in the English-Turkish dictionary (Tureng, 2021). Informal logic, which does not consider formal validity as a basic criterion (Yaran, 2011:22), has less formality than formal logic, uses less and unassertive technical terms, emphasizes daily discussions and arguments more, and pursues a more pragmatic and pedagogical purpose (Freeman, 1994 as cited in, Yaran, 2011:19). By using informal logical deduction rules as a tool, it tries to consider content discussion and logicity together (Kamer, 2014: 79). Informal logic is used to identify, analyze, and evaluate the arguments told in discourse contexts in everyday conversations. Arguments are created and evaluated on a case-by-case basis, and they are not context-free

---

¹As mentioned above, logic is defined both as a science discipline and the process of thinking and reasoning. So, this study refers to the fact that these three definitions can be used interchangeably. However, since this type of use may disrupt the fluidity of the text, only informal logic definition will be used in the following sections. This definition refers to both a form content of the science of logic, and thinking and reasoning.

(Yaran, 2011:20). In this respect, it proves itself to be more proper reasoning for the history and the types of evaluation of historical arguments.

The real origin of today's informal logic is the social and political movements in the 1960s, which advocated for an education that is more closely related to everyday issues (Groarke, 2007). The concept of informal logic was first used in 1964. In one of the books referring to this concept, an understanding of the role of language in logic and fallacies; in the other one, an understanding of updating the issues and argument samples that are not covered in formal logic was adopted (Yaran, 2011:14).

The decree of California State University in 1980 stipulating that critical thinking should be an official course for post-secondary education (Yaran, 2011:31) moved the informal logic movement to a different dimension. Therefore, the majority of the studies conducted in the field of critical thinking today are shaped based on the principles of informal logic.² In humanities, informal logic requires good pragmatical and practical skills such as empathy, a critical perspective, careful attention to language, the ability to deal with vagueness and ambiguity, balanced recognition of the stronger and weaker points of an argument, a careful look at the evidence behind a claim, the skill of identifying conclusions, sorting out the main line of argument from a mass of verbiage, and the critical acumen needed to question specific claims and expert knowledge, which are needed for judgment and logical interpretation (Walton, 2008:XI). Reasoning in the domain of history can be considered as informal reasoning. In the study of history, the individual is faced with ill-constructed problems. This ill-construction results from the fact that results involve more or fewer probabilities depending on deductions and evidence (van Drie ve van Boxtel, 2008). From this perspective, the tasks that should be overcome in the field of history seem to have the same content as informal logic.

The foreign sources on which the studies on informal logic, thinking or reasoning errors in Turkey are based are the content put forward by Walton, Johnson, and Blair, Freeman, Kahane (Dinç, 2019; Emiroğlu, 2004; İskender, 2020; Kamer, 2014; Yaran, 2011; Yilmaztürk, 2012). However, the errors revealed in these studies are handled with different names such as "nonsense, logical error, logical fallacy, fallacy". There is no common conceptualization. In the study, the statement of logic error was preferred with the thought that the content is more understandable.

Considering from the perspective of studies conducted in the field of informal logic, it is observed that studies concentrate on the goals and methods of informal logic, the usefulness of fallacies and formal logic as a way to conceptualize ordinary argument, on the proper understanding of the relationship between inductive and conductive arguments and the usefulness of diagramming techniques. No common classification could be established, especially regarding fallacies, in the studies conducted in the field of informal logic. Formal fallacies, such as confirming the conclusion and rejecting the antecedent, were mainly considered, and discussed regarding fallacies within the context of informal logic (Groarke, 2007). With these errors, different lists have been put forward with different categories and names.

Walton, one of the main pillars of informal logic (2008: 21), offered 6 common and fundamental fallacies. Besides, Ruggiero (2017) studied the "errors of perspective, errors of procedure, errors of expression, errors of reaction" in which the basic problem stems from

² Sample for Baillargeon, 2017; Gürkaynak, Üstel, & Gülgöz, 2008; Ruggiero, 2017; Thompson, 1995

the understanding of “mine is better”. On the other hand, one of the most important lists of fallacies in Turkey is the one prepared by Emiroğlu (2004), who groups fallacies under 3 items: “formal fallacies, content fallacies and other types of fallacies”. Emiroğlu divides the content fallacies into two categories as “wording fallacies, meaning fallacies” and the other mistakes into 4 categories as “irrelevancy fallacy, fabricated evidence fallacy, faulty evidence fallacy, and bad suspicion fallacy”. He detailed informal fallacies under 47 types in 7 main groups. Yaran (2011) mostly studied Walton-based informal logic but presented these fallacies, which he defined as “yanılmaca”, with a Ruggiero focus.

Another name is Alatlı, who drew attention to the evolution of fuzzy logic and the direction of differentiation in the thinking world and pointed out that the way of right thinking is not the same as well as there are many fallacies in wrong thinking. Alatlı (2009) focused on fallacies in her works “Aklın Yolu da Bir Değildir ” and “Ben Bytle Düşünüyorum” (Alatlı, 2018) published, which she published nine years later, and described 48 types of thinking fallacies under 10 groups with examples. Alatlı changed the names of some groups and fallacies between her two works. Alatlı (2018) called the fallacies other than “formal fallacies” as “free fallacies” and grouped them under ten titles: “Amphibology, faulty of syllogism, Ad Hominem, the fallacy of classification, relevancy, confusing, problematic reason, statistical fallacies, ratification, emotional”. Besides, Dobelli (2014a, 2014b) focused on 104 thinking fallacies that he named in connection with his examples without making any classification.

It is observed that a significant part of the subjects such as human’s misthinking, critical thinking, and decision-making are also studied in the disciplines of psychology and social psychology (Baillargeon, 2017: 171-192; Dobelli, 2004a ve 2004b; Kahneman, 2019; Ruggiero, 2017: 179-199, 247; Sutherland, 2015). However, these studies also mention decision-making or misthinking due to the impact of perception factor that is effective unconsciously. The works on fallacies have included examples from areas such as daily life, the business world, politics, and media due to their nature. In these sources, the types of fallacies with the same content are handled under different names, and some of the different types of fallacies are included. Therefore, no consensus has been reached regarding the types and names of fallacies. In this study, informal logic is not discussed within the framework of strict rules as in the discipline of logic, nor within the framework of the impact of unconscious elements such as perception as in the disciplines of psychology and social psychology. Considering the number of fallacies listed in the literature, there is no structure that researchers in historical studies and teachers in history teaching can easily analyze. A compilation was made from all fallacies to eliminate this problem in this study.

Method

In the study, based on the literature, a compilation of logic errors frequently seen in history was made. In this respect, from the perspective of history discipline, some of these namings have a very philosophical content and some of them have no content at all. While compiling, the media, as one of the most studied areas of informal logic, was directed to, and for this reason, columns about history were discussed. In addition, the type of criticism in which the aim is to support or reject the ideas presented is considered, and in this context, examples from a historical criticism text are included. In addition, examples of student answers and comments, which are frequently encountered with logic errors in the history

teaching process, were also used. This research is conducted based on related literature; therefore, it does not require Ethics Committee Approval.

With this study, reasoning fallacies made while examining a historical subject, event, person, evidence, or commentary were studied based on informal logic. For this reason, the study tries to make more clear and understandable definitions and naming for the instances of informal logical thinking fallacies faced in the field of history in the literature. In this context, the reasoning fallacies that can be questioned as part of history discipline are grouped under 13 titles. These are as follows:

- Exaggeration
- Irrelevance
- Ad hominem
- Reductionism
- Over-generalization
- Ambiguity
- Emotionalization
- False analogy
- Faulty justification
- Faulty causality
- Criteria-based fallacies
- Inductive fallacy
- Stereotypical thinking

Findings

Exaggeration

This refers to the fallacy of presenting a situation, person, or evidence in a more exaggerated and weighted than it is. At the same time, it is a fallacy to present only the positive aspects to create this impact, thus showing them more successful, better, and more influential than they are. Emiroğlu (2004: 191) emphasizes the point of exaggeration and states this “getting off the subject and telling it comprehensively”.

The term “the most” must be used with caution in history. It is a term inclined to include fallacies. This expression involves a tendency to make something look greater than it is. The “thing” in question, to which this expression is attached, is put on the top. For example, the statement that it is “the justest and legitimate war in the world” used by Meydan (2021) for the Battle of Dumlupınar is an example of exaggeration. If this statement is not considered as a fallacy, this means that the Sakarya Battle or regional resistances against the occupations before the Battle of Dumlupınar are not as justified as this. By extension, this means no war in the history of the world has been so justified. The fact that the column in which the statement is included was published on the 30th of August also adds an *emotionalization*

fallacy. These fallacies are frequently made when emphasizing the significance of a certain event to create an impact on its anniversary. For this reason, it is observed that different people tell the same things about different events.

Another example, which does not currently stand out but can still be described as an exaggeration, is the attribution made by Paksoy (2007:90) to increase the negative meaning of the coup. In his article, Paksoy tried to emphasize the meaning of the coup, as opposed to Copeaux's attribution of the coup, regarding the historical studies carried out in the early years of the Republic. At this point, he said that "When we talk about the coup, we accept the existence of a historical understanding and education conforming to the requirements of the age before the coup in question." Here, an exaggeration is made to increase the negative meaning of the coup with the expression "conforming to the requirements of the age". A coup is a movement about an existing phenomenon. The existing phenomenon may or may not conform to the requirements of the age. Even if it is not obvious, this kind of use may also be described as an exaggeration fallacy depending on the context.

Irrelevance

This refers to fallacies such as getting off from the subject, turning the subject into an inextricable vicious circle, establishing a faulty relation or bringing together/emphasizing the unrelated ones, comparing the incompatible subjects, and making a final judgment on the things that do not exist (Alatlı, 2018: 112-113, 116; Emiroğlu, 2004: 222; Ruggiero, 2017: 220).

One of the examples that may be listed under this title is Armağan's (2021) article named "Geçmiş Geçmemiştir". Armağan asserts that era classifications are always a problem and "Is there an era called Renaissance or not?" question is discussed. This statement includes an *irrelevance* fallacy that arises from the concept use and from the fact that the concept of the era is problematic. Renaissance is described as "rebirth" and it is defined as follows in the Contemporary Turkish Dictionary (TDK, 2021): "The science and art movement that emerged with the influence of humanism in Italy and later in other European countries beginning in the 15th century and developed based on the classical Antiquity culture and art". Therefore, it is not an era and cannot be defined as an era. In addition to its being defined as a movement, it may also be said that it is a "phenomenon". Phenomenon is defined to be "the cause on which a set of events are based, or the result caused by these reasons, the fact" (TDK, 2021) and Renaissance is a concept which includes this content. Consequently, it may be considered as an *irrelevance* fallacy to make deductions about the classification of the concept of the era by exemplifying it through the Renaissance.

Sometimes, the premises or the conclusion can be a repetition of what was presented before them. For instance, it is an example of *irrelevance fallacy* that the students complete the conclusion sentence "There cannot be history that does not give place to man and the society in which he lives, because...." with "Societies are formed from people" or "Societies are made up of people coming together" in the reasoning process for premises. Here, the content is repeated by approaching the information from different aspects, but no explanation is provided regarding the question, or the thing asked for. In this context, it can be described as irrelevant because of the relation that was not established.

Ad Hominem

This includes fallacies that are deliberately made to highlight a situation or to display a biased attitude as well as labeling, attacking the counterparty or rejecting their opinion

directly (Alatlı, 2018: 106-110; Emiroğlu, 2004: 180-183; Ruggiero, 2017: 234-236, 238-240). For instance, the “Self-indulgence period” is a frequently encountered statement about the Tulip Era and it is an approach adopted to make this era look negative. With this statement, only one aspect of the period is pointed out, labeling is made, and in this respect, it reflects the *Ad Hominem* fallacy. Also, this example shows the *stereotypical thinking* fallacy since the statement is used as a cliché.

Reductionism

This refers to the opposite of exaggeration fallacy and the case where a situation, person, or evidence is treated as inferior as if it had no impact. It refers to the case where the evidence, cause, or effect fall too simple to explain the whole subject (Emiroğlu, 2004:39). The perception that Bayezid II was a bad sultan because the Ottoman Empire's territorial expansion was less in the period of Bayezid II compared to the periods before and after it, can be given as an example of a *reductionism* fallacy.

Over-generalization

It includes elements such as seeing a situation or comment as applicable to other situations; appropriating points corresponding to some parts of the whole to the whole and making deductions based on stereotypical expressions (Ruggiero, 2017:206-207). The first example for over-generalization is the expression "In the difficult conditions of the stepped, it was worth the effort spent while making Göktürk inscriptions" (3rd Grade), which was written by a student in a study conducted to identify students' contextualization fallacies. In this expression, the fallacy is to consider that the steppe conditions were difficult for people who have spent their whole lives in the steppe. Here, an over-generalization fallacy is made and the perception that steppe conditions are difficult for all people is offered.

A different example of *overgeneralization* is given in Paksoy's (2007:106) criticism of Copeaux's interpretation of the Turkish History Thesis. After Paksoy made his justification by stating that “However, the idea that the common ancestor of people was Central Asian and that civilization has spread to the world from Central Asia is accepted in scientific communities today”, he added that “Didn't even Jacques Chirac claim that Turks and Europeans are of the same origin by saying that we are all children of Byzantium?” And, the latter words are an example of *over-generalization* in the sense that the president of France has a binding effect on all French citizens and that all French should defend their president's opinion regarding history. This is also an example of the *criteria-based fallacy*, both because the president is not a historian, and his words would not bind Coppeaux.

Another example is Armağan's expression (2020) “It is like a common disease among us. Historians don't like to reflect on their materials, and philosophers don't like to read history.” This is an over-generalization that finds itself in the plural and present-tense expressions such as “we, the general public, historians, philosophers, do not like”. Also, it may be said that as a person who does not practice the two professions mentioned here, the author also makes a *reductionism* error by ignoring the specific structures of the disciplines and the part that the expressions he mentions are sub-disciplines of the related fields, namely the field of study (philosophy of history and the history of philosophy).

Ambiguity

It refers to reasoning cases that include words with the same meaning, expressions with multiple meanings, and in which the highlighted item is not fully understood. These

fallacies are caused by not being able to use the Turkish language well, not using words or expressions in the sentence clearly, and by using ambiguous expressions (Alatlı, 2009:86 ve 2018:97; Ruggiero, 2017: 221-222). For instance, in Gültekin's study (2014:208) to identify students' reasoning, a table consisting of food names in Divan-u Lügat'it Türk was included, and students were asked to make deductions based on the given premises. Students completed the premises such as "the fact that meat is used as an ingredient in many dishes, even in desserts shows/tells that... with "nowadays, livestock meat is much better". Here, unclear statements due to not using Turkish properly are a common problem, especially in history education. This leads to an *ambiguity* fallacy.

In addition, words that refer to both a discipline and the time of an event, such as history, may also cause fallacies. As a matter of fact, in the title of the study, the use of "in history" was preferred to emphasize the discipline itself -even though it is against the rules of Turkish spelling- to avoid such a misunderstanding. Similarly, concepts that have changed from their origins and have been used with a different meaning may cause problems. For instance, while the word "nation" originally meant religious partnership, it was used to express human communities that have changed over time and have more partnerships. Therefore, it can confuse the use of the concept, sometimes as a community of the same religion and sometimes as corresponding to nationalism, in connection with the period in question.

Emotionalization

This refers to reasoning fallacies made by ignoring the fact that history is a field of scientific study and including too much storytelling in it, and by emotional exploitation or epic narration. Also, it is made by including danger statements, valor, and emotional expressions and uses these emotions as a basis (Alatlı, 2018; 141-144; Emiroğlu, 2004: 194-199; Ruggiero, 2017: 223-224). It is a common fallacy example in some event anniversaries to emphasize the importance of events or when people emphasize the events they care about. Besides, the narration of historical events with a literary and fairy-tale style rather than the method of the discipline of history is an example of this fallacy. It is possible to see this aspect more in historical narratives such as Çanakkale, Sarıkamış, the War of Independence, the Crusades, the Siege of Vienna. In addition to the fairytale-style narrative, the agitation-oriented narratives may sometimes be over-generalized, causing students to comment that Istanbul was conquered under impossible and very difficult conditions during the reign of Fatih.³

False Analogy

The analogy itself is an error when we talk about the discipline of history. However, it offers quite an old and practical use case. At this point, the main error is caused by the fact that the analogy leads to a perception that it is valid at all points between the two elements (Emiroğlu, 2004: 223-224; Alatlı, 2018:132). For instance, the frequently used expression "Qadi is like the judge in our days" tries to refine the analogy as much as possible with the word "like". However, when it is said that "Qadi is like the judge in our days", a historical deduction is reached, which is based on analogy but ultimately leads to a complete misunderstanding.

Faulty Justification

This refers to fallacies such as putting forward or acting on unfounded assumptions, using unqualified resources, and basing them on such sources (Emiroğlu, 2004: 202-203, 205-

---

³ Described by referring to the author's own lecture notes.

207; Ruggiero, 2017: 181-185). It is the type of error that occurs in explaining the reasoning of a judgment or a decision made by an individual with faulty causality.

In cases where the reasons for an offered argument are explained, it may be possible that the explanation or the use of the sources on which the explanation is based may contain errors. For instance, Bardakçı (2020) defines Rumelia as "the first homeland of the Ottoman Empire" in his article where he developed an argument against the claims that those who migrated from Rumelia were not Turkish people. The Ottoman Empire was founded in Anatolia and its first capitals were in Anatolia. The word "homeland" points out the place where something was first observed and grown, which for the Ottoman Empire was Anatolia. Moreover, until the reign of Fatih, Anatolian lands were more than Rumelian lands, and as of the reign of Yavuz Sultan Selim, Anatolian lands have hosted the main weight of the state. In this article, Bardakçı tries to prove that it is wrong to argue that the people living in the Rumelian lands of the Ottoman Empire were not Turks, and his justifying this over the phrase "First Homeland" may be given as an example of *faulty justification* fallacy.

Faulty Causality

This refers to cause-related fallacies. This type of fallacy includes factors such as explaining with a single reason, ignoring that there may be different reasons, establishing a cause-effect relationship between recent events (Alatlı, 2018:128; Emiroğlu, 161; Ruggiero, 2017: 210-211). The difference from erroneous justification is that an error occurs in the explanation of a situation that has been realized and put forward in the context of the cause-effect relationship, not through the decision made. It can be said that the cause, not the result, presents a judgment here. For instance, the frequently used statement that the reason why the Ottoman Empire entered into World War I was that the Party of Union and Progress admired the German is an example of faulty causality because the event was explained with only one reason and other reasons were ignored. Similarly, the statement that 90000 soldiers froze to death in the Sarıkamış Operation may be given as an example of *faulty causality* in which war conditions and other causes of death were not taken into account, and this huge number of deaths present an example of exaggeration and *emotionalization*⁴ fallacy considering the way it is emphasized.

Criteria-based Fallacy

This refers to making an evaluation based on the wrong criteria or interpreting a criterion in the wrong way. In this respect, it refers to cases where people, who are not an expert in the field in question even if they are experts in their fields, are listened to make an evaluation (Alatlı, 2018: 135; Emiroğlu, 2004:184-185; Ruggiero, 2017:222). For example, Gültekin (2013:187-188) was given a perspective drawing of Kültigin Barkı and the judgment was presented as "the person on whom the mausoleum is buried is an important person for his state/nation/society". Then, the students were asked to justify whether they found this judgment to be correct or not. Some of the students who found it right presented their premises such as "many statues have been erected at its door", "the Chinese worship idols", "they pray towards it". The fact that the presence of a statue here proves that he was an important person, that this place is a Chinese tomb due to the characteristics of the building in the picture, and that the statues depicted cross-legged praying indicate the use of

⁴For instance, in the news published by the Independent Turkish on January 5, 2020, statements such as "90 thousand soldiers who froze to death and martyred in the Sarıkamış Operation were commemorated".

erroneous criteria. In addition to this, the fact that it is explained for a single reason shows faulty justification, definitions made on idols and praying also show the errors of irrelevance.

Inductive Fallacy

This refers to fallacies of making judgments as a whole without properly reviewing the examples (Emiroğlu, 2004: 209-211, 221), ignoring strong propositions for the deduction (Alatlı, 2018:133), and making inconsistent and contradictory deductions (Ruggiero, 2017: 219-220). In the study where Gültekin (2014:210) gave participants some premises regarding the text such as “Based on the information in the table, the use of a lot of meat and milk in meals and the practice of seasoning and drying methods to them show that....”, and wanted them to fill in the blanks, the following line of deduction reached by the participants may be listed as an example of inductive fallacy: “Other ingredients were not known and there was no technology, lots of meat and milk was used in meals, the seasoning was done, drying methods were used, different types of food were not used, these foods were not known to them, they were made long-lasting by seasoning and drying, no other method was used, they did not know today's methods, methods are developed with technology, there was no technology at that time”.

Stereotypical Thinking

This refers to fallacies of copying and using clichés, stereotypes, and common, popular ideas without making further investigation (Alatlı, 2018: 137; Emiroğlu, 2004: 192, Ruggiero, 2017: 186, 204-205). Clichés are also observed in the overgeneralization fallacies. But the use of clichés in overgeneralization is simply a matter of generalizing the cliché to many more situations or people, using inaccurate clichés as a premise. At this point, the fallacy is that the cliché relatively contains errors, and the error occurs when it is used.

The use of the "National Pact" concept as country borders, even today's country borders may be given as an example of this type of fallacy (Paksoy, 2007: 93). Many history teachers may teach this concept in this way. However, the fact that the primary meaning of this concept is the national oath and that it does not cover today's borders may be ignored. In this aspect, it is an example of a *stereotypical thinking* fallacy.

A discipline of history that is as free from logical errors as possible is desirable. Of course, it is natural to encounter mistakes, but encountering them deliberately and continuously can damage the field. The preparation of popular historical narratives, especially in the media that can reach the majority, in a way that is free from the above types of errors, can be seen as more important in terms of adopting the logical structure of the discipline of history to the general public.

Conclusion

In the study, the informal logic in history discipline and the fallacies within the scope of informal logic are discussed, and the existing fallacies are refined by considering those that have similar content, were interrelated, were seen together, and then they were grouped under 13 fallacies. These fallacies have been explained by exemplifying them in line with various historical content.

Recognizing and distinguishing fallacies will be a factor that will increase the quality of thinking and reasoning processes and knowledge production processes. In this respect, it would be appropriate to conduct more detailed studies on these fallacies in the future. For instance, it is thought that studies to identify whether the fallacies structured in my research are useful in increasing historical thinking when used by historians and history educators will contribute to the field.

Apart from the aforementioned 13 fallacies, especially some basic fallacies can be underlined in the discipline of history. In history, the phrase "the first known" is used while referring to the "first" of something, to be careful. In this way, it is underlined that it is qualified as the first based on the sources discovered so far. Therefore, the definitions made with the adjective "first" by ignoring this are among the significant issues that cause fallacies in history. In addition, the word "the most", which is a little mentioned above, is an adjective that should be used carefully and that may cause fallacies in historical deductions.

First of all, attention should be paid to the use of language to avoid fallacies in the discipline of history. Particularly, making words based on sources and free from precise and sharp judgments will reduce errors. At this point, it is recommended to use the tense in Turkish grammar, which refers to events happening in the past, but heard from someone else, and to use the predicates containing probability.

This study only focused on the deduction aspect regarding informal fallacies. However, Van Drie and Van Boxtel (2008), who formed a framework by structuring the main components of historical reasoning, put forward six elements consisting of the use of basic concepts, the use of field-specific concepts, questioning, use of evidence, contextualization, and deduction. From this point of view, a structure consisting of five elements was suggested by combining the use of basic concepts and considering field-specific concepts as similar content (Gültekin, 2014). In this context, when considering the fallacies falling under these titles, a classification can be made as follows.

- Fallacies of Asking Questions
  - Inaccurate Use of Question Sentences
  - Asking Unnecessary Questions
  - Asking Irrelevant Questions
  - Insufficient/Incomplete Questions
- Fallacies of Using Documents/Evidence
  - Using Wrong Documents
  - Using Documents Inaccurately
  - Wrong Questioning
  - Incomplete Questioning
- Fallacies of Using Language and Concepts
  - Language Inaccurately
  - Using Basic and Domain-Specific Concepts Inaccurately
  - Making Wrong Relations Between Concepts
- Contextualization Fallacies
  - Using Time Inaccurately
  - Using Place Inaccurately
  - Sympathy
  - False empathy

- Argumentation Fallacies
  - Exaggeration
  - Irrelevance
  - Ad hominem
  - Reductionism
  - Over-generalization
  - Ambiguity
  - Emotionalization
  - False analogy
  - Faulty justification
  - Faulty causality
  - Criteria-based fallacies
  - Inductive fallacy
  - Stereotypical thinking

The fallacies discussed in the study are given under the deduction title. Since informal logic-based content is presented, descriptions are only based on deductions. However, from the aspect of historical reasoning, fallacies in other reasoning elements that especially have an impact on deduction may also be addressed. From this point of view, a proposal draft is given in the classification regarding the fallacy elements in the elements of historical reasoning. It is thought that further studies are required to detect these fallacy elements and to identify the historical reasoning fallacies.

Because the discipline of history includes thinking in line with fuzzy logic and on the level of informal logic, it is thought that studies should be carried out on correct and faulty reasoning to create a common conceptual language that may be used in the field of history. The structure that may be created in this direction will enable the content of historical thinking skills to be more gradual and teachable for both history education and history teachers.

Conflict of Interest Statement: The author hereby declares that there is no conflict of interest in this study.

References

- Alatlı, A. (2009). *Akılın yolu da bir değıldir*. Ankara: Destek.
- Alatlı, A. (2018). *'Ben böyle düşünüyorum' demekle olmuyor*. İstanbul: Everest.
- Armağan, M. (2020, Ekim). Düşünen tarih. *Derin Tarih*. Erişim (20.09.2021): <https://www.derintarih.com/yazarlar/dusunen-tarih/>
- Armağan, M. (2021, Mart). Geçmiş geçmemiştir, *Derin Tarih*. Erişim (20.09.2021): <https://www.derintarih.com/oteki-osmanli/gecmis-gecmemistir/>
- Baillargeon, N. (2017). *Akılın ve bilimin ışığında eleştirel düşünme kılavuzu* (İ. Yıldız, Çev.). Ankara: Dipnot.

- Bardakçı, M. (2020, 20 Eylül). Bu kafaya göre Yahya Kemal de Türk değildir ve Türkçe bilmez!. *Habertürk*. Erişim (19.09.2021): <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2809101-bu-kafaya-gore-yahya-kemal-de-turk-degildir-ve-turkce-bilmez>
- Batuhan H. ve Grünberg, T. (1984). *Modern mantık*. 3. Basım. Ankara: ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi.
- Carr, E. H. (2012). *Tarih nedir?*. (M. G. Gürtürk, Çev.). 16. Baskı. İstanbul: İletişim.
- Commons, M. L. and Richards, F. A. (2003). Four postformal stages. J. Dennick (Eds.). *Handbook of adult development*. (pp. 199-220). New York: Plenum.
- Cryan, D., Shatil, S., ve Mayblin, B. (2011). *Mantık*. (N. Elhüseyni, Çev.). 2. Baskı. İstanbul: NTV.
- Dinç, A. (2019). *Gazete ve dergilerde görülen mantık yanlışları üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dobelli, R. (2014a). *Hatasız düşünme sanatı 1* (I. Arda, Çev.). 5. Baskı. İstanbul: NTV.
- Dobelli, R. (2014b). *Hatasız düşünme sanatı 2* (I. Arda, Çev.). İstanbul: NTV.
- Emiroğlu, İ. (2004). *Mantık Yanlışları*. Ankara: Elis.
- Groarke, L. (2007). Informal logic, *Stanford encyclopedia of philosophy*. Erişim (26.08.2021): <https://stanford.library.sydney.edu.au/archives/spr2010/entries/logic-informal/#His>
- Gültekin, F. (2013). *Ortaöğretimde tarih derslerinin öğrencilerin akıl yürütmeleri üzerindeki etkisi: Aksaray ili örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin, F. ve Akça Berk, N. (2018). İnsan, zaman ve mekân: sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bağlamsallaştırma becerileri. 5. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı (e-kitap). İstanbul.
- Gültekin, F. (2019). Tarihsel akıl yürütme. N. Hayta, B. Demirtaş, M. Can (Edt.), *Tarihin izinde bir ömür: Prof. Dr. Nuri Yavuz'a armağan* (s. 464-482). Ankara: Berikan.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2008). *Eleştirel düşünme*. 3. Basım. İstanbul: Sabancı Üniversitesi (Eğitim Reformu Girişimi).
- İskender, H. (2020). *Mantık yanlışlarından hareketle öğretimin 7. Sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme beceri ve tutumları üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Kahneman, D. (2019). *Hızlı ve yavaş düşünme* (O. Ç. Deniztekin ve F. Nayır Deniztekin, Çev.). 12. Basım. İstanbul: Varlık.
- Kamer, V. (2014). *İnformel mantık açısından "akıl yürütme" kavramı üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kuhn, T. S. (1982). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (N. Kuyaş, Çev.). İstanbul: Alan.
- Meydan, S. (2021, 30 Ağustos). "Büyük Zafer" Büyük Taarruz. *Sözcü*. Erişim (18.09.2021): <https://www.sozcu.com.tr/2021/yazarlar/sinan-meydan/buyuk-zafer-buyuk-taarruz-6620696/>
- Öner, N. (1998). *Klasik mantık*. 8. Baskı. Ankara: Bilim.

- Paksoy, A. K. (2007). EtienneCopeaux'un "Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine" adlı yapıtı üzerine bir değerlendirme: Tarih eğitim eleştirisi üzerinden Türkiye Cumhuriyeti ulus devletini sorgulamak ya da Kemalizm'le hesaplaşmak. *Mülkiye*. 31(257), s. 87-154.
- Ruggiero, V.R. (2017). *Eleştirel düşünme için bir rehber* (Ç. Dedeoğlu, Çev.). İstanbul: Alfa.
- Sarıkamış Harekatı'nda donarak şehit olan 90 bin asker anıldı. (2020, 5 Ocak). *Independent Türkçe*. <https://www.indyturk.com/node/113231/haber/sar%C4%B1kam%C4%B1%C5%9F-harekat%C4%B1nda-donarak-ya%C5%9Fam%C4%B1n%C4%B1-yitiren-90-bin-asker-an%C4%B1ld%C4%B1>
- Sutherland, S. (2015). *İrrasyonel*. (T. Uyar, Çev.). İstanbul: Domingo.
- TDK. (2021). *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim (12.09.2021): <https://sozluk.gov.tr/>
- Thompson, L. J. (1995). *Habits of mind*. Lanham: University Press of American Inc.
- Tureng sözlük. (2021). *İnformal*. Erişim (12.08.2021): <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/informal>
- Van Drie, J. and Van Boxtel, C. (2008). Historical reasoning: Toward a framework for analyzing students' reasoning about the past. *Education Psychological Review*. 20, 87-110.
- Walton, D. (1990). What is reasoning? What is an argument? *Journal of Philosophy*. 87, pp 399-419.
- Walton, D. (2008). *İnformallogic: A pragmatic approach*. 2. Edition. New York: Cambridge University.
- Yaran, C. S. (2011). *İnformel mantığa giriş: Akli hatadan koruma ve iyi kullanma sanatı*. İstanbul: Rağbet.
- Yılmaztürk, O. (2012). *Medyadaki reklamlarda karşılaşılan mantıksal uygunsuzluklar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 9. Baskı. Ankara: Seçkin.

This page left blank...

Tarihte informel mantık ve mantık hataları

Fatma GÜLTEKİN

Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-posta: fatmagultekintarih@gmail.com

Makale Bilgisi

Makale Türü	Araştırma & İnceleme
Geliş Tarihi	15.10.2021
Kabul Tarihi	24.10.2021
DOI Numarası	https://doi.org/10.17497/tuhed.1010046
Kaynak Göster	Gültekin, F. (2021). Tarihte informel mantık ve mantık hataları. <i>Turkish History Education Journal</i> , 10(2), 43-56. https://doi.org/10.17497/tuhed.1010046
Etik Beyannamesi	İlgili literatür üzerinden gerçekleştirilen bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Bilgi Notu	

Tarihte informel mantık ve mantık hataları

Fatma GÜLTEKİN

Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-posta: fatmagultekintarih@gmail.com

Öz

Mantığın, doğru düşünmenin, kanıtlamanın, sonuç çıkarmanın, akıl yürütmenin olmadığı bir araştırma alanından, bir inceleme disiplininden bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla bir inceleme alanı olarak tarih disiplini de mantık, doğru düşünme, akıl yürütme çerçevesinde ürünlerini ortaya koymaktadır. Tarih gibi sözel alanlarda, gündelik dilin kullanılabildiği disiplinlerde informel mantık, klasik ya da modern mantıktan daha iyi bir şekilde kullanılabilmektedir. Bu çalışma informel mantığı, informel mantığın tarih disiplininin doğasına uygunluğunu göstermeyi ve bu doğaya uygunluk çerçevesinde tarihi yorumların mantık hataları açısından nasıl ele alınabileceğini göstermeyi amaçlamıştır. Çalışmada tarih disiplininde informel mantık ve informel mantığın kapsamındaki mantık hataları ele alınmış, mevcut mantık hataları benzer içeriğe sahip olanlar, birbiriyle ilişkili olanlar, beraber görülenler şeklinde düşünülerek sadeleştirilmiş, 13 adet mantık hatası olarak yapılandırılmıştır. Böylelikle çalışmada tarihsel akıl yürütme doğrultusunda tarihsel akıl yürütme hatalarına ilişkin bir sınıflandırma sunulmuştur; “belirsizlik, art niyetli yaklaşım, abartma, aşırı basitleştirme, aşırı genelleştirme, hatalı benzetme, hatalı ölçüt kullanma, hatalı tümevarım, hatalı nedensellik, duygusallaşma, alakasızlık, hatalı gerekçelendirme, klişeleşmiş düşüncedir”. Sunulan bu 13 mantık hatası, çeşitli tarihi yorumlar ve açıklamalardan örneklerle tarihçiler ve tarih eğitimcilerine bu konuda açıklayıcı bilgi sunulmaya çalışılmıştır. Sonraki çalışmalarda mantık hatalarının tarihçiler ve tarih eğitimcilerinin kullanımıyla tarihsel düşünmeyi arttırmada işe yarayıp yaramadığına ilişkin belirlemelerin yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: tarih, informel mantık, mantık hataları, tarihsel akıl yürütme

Giriş

Mantık, “doğru düşünme sanatı ve bilimi; doğru düşünmenin yolu ve yöntemi” (TDK, 2021), “doğru ve yanlış ayırt etme aracı” (Karaçay, 2003), “doğruluğu sağlayan savların incelenmesi” (Cryan, Shatil ve Mayblin, 2011:3) şeklinde ifade edilmekte ve doğruya ulaşma araç ve yöntemi olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra hem akıl yürütme hem de belgeleme şeklinde iki yönlü olarak da değerlendirilmektedir (Batuhan ve Grünberg, 1984). Nitekim bir bilim dalı olmanın yanı sıra düşünme tarzını belirtmek için de kullanılmaktadır. Bu bağlamda da mantıklı düşünme, doğru ve tutarlı düşünme olarak ifade edilmektedir (Öner, 1998:14). Mantık doğrularla ilgilendiği kadar “yanlış düşünme, yanlış akıl yürütme, yanlış konuşma, yanlış kanıtlama ve yanıltıcı tartışmaların farkına varma” (Yaran, 2011:13) gibi unsurları da

içermektedir. Dolayısıyla düşünme hatalarının tespit edilmesi de doğrunun tespit edilmesinde önemli bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Bilim adamlarınca ileri sürülenler “düşünceleri billurlaştırmak ve örgütlemek için biçimlendirilmiş varsayımlar” ve “doğrulanmaya ya da düzeltilmeye yahut çürütülmeye açık” yapılar olarak ele alınmıştır (Poincare akt., Carr, 2001: 114). Bu çerçevede mantığın, doğru düşünmenin, kanıtlamanın, sonuç çıkarmanın, akıl yürütmenin olmadığı bir araştırma alanından, bir inceleme disiplininin bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bir inceleme alanı olarak tarih disiplini de mantık, doğru düşünme, akıl yürütme çerçevesinde ürünlerini ortaya koymaktadır. Nitekim mantığın felsefedeki tanımı olarak sunulan “düşüncenin ve düşüncenin varlık biçimlerinin, öğelerinin, türlerinin, olanaklarının, yasalarının ve düşünce bağlamlarının bilimi” (TDK, 2021) şeklindeki tanımı da düşünceyi, düşüncenin varlık biçimlerini, öğelerini, türlerini, olanaklarını ve bağlamlarını ortaya koyan bir alan olarak tarih disiplini de ilgilendirmektedir.

Tarihsel süreçte en kapsayıcı haliyle üç mantık türünden bahsetmek mümkündür: Bunlar klasik mantık, modern mantık ve bulanık mantıktır. Bu mantık türlerinden klasik ve modern mantık katı kurallara sahip bir mantık anlayışı iken; bulanık mantık katı kurallardan sıyrılan, grileri, olasılıkları ve çok boyutluluğu ele alan bir mantık türüdür Tarih disiplininin de bulanık mantık ile daha bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Tarih felsefesine, tarihin ne olduğuna ve nasıl yapılması gerektiğine ilişkin literatürde yer alan bağlamsallaştırma, yer zaman ve kişi faktörü, kaynakların özelliği, sebep sonuç ilişkisinin vurgulanması, durumdan duruma değişebilme, kaynağın niteliğine göre olasılıkları göz önünde bulundurma gibi faktörler bulanık mantık içeriğine daha yakındır (Gültekin, 2019: 466). İformel mantık, biçimsel olmayan yapısı ile daha çok bulanık mantıkta yerini bulmaktadır. Kuhn (1982:9) günümüz bilgisinin de dünyanın, toplumun ve tarihin koşulları bağlamında doğruyu ve yanlışları farklılaştırabilen bir yapısı olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim tarih eğitiminde de eleştirel düşünme, değerler, çok yönlü bakış açısı ve empati gibi konular üzerinde yoğunlaşan araştırmalarda bulanık mantık kökenli düşünce yapısındaki değişimin izlerini görmek mümkündür (Gültekin, 2013: 3).

Mantık yapısındaki farklılaşma, mantığın buna dayalı düşünme ve akıl yürütme biçimlerinde de farklılaşmayı öne çıkarmıştır. Bu açıdan yukarıda ana akım olan klasik, modern ve bulanık mantığın işleyiş tarzları, biçimleri açısından iki tür ele alınmaktadır. Bunlardan biri formel, diğeri ise informel mantıktır. Formel mantık/düşünme/akıl yürütme¹, çıkarımın biçimi ve doğruluk değeri ile uğraşmaktadır (Walton, 1990) ve doğru-yanlış, iyi-kötü şeklinde ikili bir mantık sistemine sahip tek yönlü, kurallı, doğruluk değerine sahip bir akıl yürütme özelliği göstermektedir (Commons ve Richards, 2003). Türkçe’de “informel” olarak kullanılan “biçimsel olmayan, resmi olmayan” (TDK, 2021) şeklinde bir sıfat olarak tanımlanan kavram, İngilizce Türkçe sözlükte “gayri resmi, kanunen geçersiz, konuşma diline özgü, biçimsel olmayan” şeklinde karşılanmaktadır (Tureng, 2021). Şekilsel geçerliliği temel bir kriter olarak görmeyen informel mantık (Yaran, 2011:22), formel mantığa göre daha az biçimsellik taşımakta, daha az ve iddiasız teknik terim kullanmakta, gündelik tartışma ve kanıtlamalara

¹ Mantık daha evvel de bahsedildiği üzere hem bir bilim dalını hem de düşünme ve akıl yürütme sürecini ifade eder anlamlarda kullanılmaktadır. Bunu belli etmek adına üç ifadenin birbirinin yerine kullanılabileceği yönünde bir vurguda bulunulmak istenmiştir. Ancak üçlü kullanım biçimi metnin akışkanlığını bozabileceği için bundan sonraki kısımlarda sadece informel mantık ifadesi kullanılacaktır. İformel mantık ifadesi ile de hem mantık biliminin bir biçim içeriğini hem de düşünme ve akıl yürütme anlamları karşılanmıştır.

daha fazla vurgu yapmakta, daha pragmatik ve pedagojik amaç gütmektedir (Freeman, 1994 akt. Yaran, 2011:19). İformel mantık çıkarım kurallarını araç edinerek içeriğin tartışılmasını ve mantıksallığı bir arada almaya çalışmaktadır (Kamer, 2014: 79). İformel mantık, günlük konuşmalardaki söylem bağlamlarında geçen kanıtları belirlemek, çözümlmek ve değerlendirmek için kullanılmaktadır. Kanıtlar bağlamdan bağımsız bir biçimde değil, durum bazında oluşturulmakta ve değendirilmektedir (Yaran, 2011:20). Bu yönüyle de tarihteki bağlam ve tarihi kanıtların değerlendirme biçimleri için daha uygun bir akıl yürütme olarak kendini göstermektedir.

Bugünün informel mantığının asıl kökeni, günlük konularla daha yakından ilişkili bir eğitim verilmesi gerektiğini savunan 1960'ların toplumsal ve politik hareketleridir (Groarke, 2007). İformel mantık kavramı ilk kez 1964'te kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramı kullanan kitaplardan birinde dilin mantıktaki rolüne ve mantık hatalarına ağırlık veren bir anlayışı; diğerinde ise formel mantıkta ele alınmayan konuları ve kanıt örneklerinin güncelleştirilmesi yönündeki bir anlayış sergilenmiştir (Yaran, 2011:14).

İformel mantık hareketini farklı bir boyuta taşıyan 1980'de Kaliforniya Devlet Üniversitesi'nin eleştirel düşünmeyi orta öğretim sonrasındaki eğitim için resmi bir ders olmasını şart koştuğu kararnamesidir (Yaran, 2011:31). Dolayısıyla bugün eleştirel düşünme anlamında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu informel mantık ilkeleri doğrultusunda şekillendirilmektedir². İformel mantık sosyal bilimlerde, muhakeme ve mantıklı yorumlama için empati, eleştirel bakış, dilin dikkatli kullanımı, belirsizlikle başa çıkma, iyi bir argümanın güçlü ve zayıf noktalarını tanıma, kanıtları dikkatli inceleme, iddianın arkasındaki kanıtlamaya dikkat etme, sonuçları belirleme, laf kalabalığının arasından ana hatları farketme, spesifik iddiaları ve uzman bilgisini sorgulama gibi iyi pragmatik ve pratik beceriler gerektirir (Walton, 2008: XI). Nitekim tarih disiplinine uygun ve hali hazırda da kullanılan akıl yürütme informel niteliktedir. Çünkü tarih çalışmasında birey kötü yapılandırılmış problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu kötü yapılandırma da çıkarımlara ve kanıta dayalı olarak sonuçların daha fazla veya daha az olasılık barındırmasından ileri gelmektedir (van Drie ve van Boxel, 2008). İşte bu yönüyle tarih alanında üstesinden gelinmesi gereken görevler informel mantık ile aynı içeriğe sahip görünmektedir.

Türkiye'de informel mantık, düşünme ya da akıl yürütme hataları üzerine yapılan çalışmaların temelde dayandığı yabancı menşeli kaynaklar Walton, Johnson ve Blair, Freeman, Kahane tarafından ortaya konmuş içeriktir (Dinç, 2019; Emiroğlu, 2004; İskender, 2020; Kamer, 2014; Yaran, 2011; Yılmaztürk, 2012). Ancak bu çalışmalarda ortaya konulan hatalar "safсата, mantık hatası, mantık yanlışı, yanıltmaca" gibi farklı isimlerle ele alınmaktadır. Ortak bir kavramsallaştırma söz konusu değildir. Çalışmada bunlardan mantık hatası ifadesi içeriğinin daha net anlaşılır özellikte olduğu düşüncesiyle tercih edilmiştir.

İformel mantık alanında yapılan çalışmalar açısından durum incelendiğinde çalışmaların ağırlıklı olarak yöntem ve amaçlara, sıradan kanıtlamayı kavramsallaştırmak için mantık hatalarına ve informel mantığın yararlılığına, tümevarımsal ve tümdengelimsel argümanlar arasındaki ilişkinin doğru anlaşılmasına, diyagram tekniklerinin yararlılığına yoğunlaştığı görülmektedir. İformel mantık alanında yapılan çalışmalarda özellikle hatalar konusunda ortak bir sınıflandırma oluşturulamamıştır. İformel mantık bağlamında ele alınan ve tartışılan hatalar konusunda temel olarak sonucu onaylamak ve öncülü reddetmek gibi

² Örneğin Baillargeon, 2017; Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz, 2008; Ruggiero, 2017; Thompson, 1995.

biçimsel yanlışlar ele alınmıştır (Groarke, 2007). Ele alınan bu hatalarla farklı kategori ve isimlerle farklı listeler ortaya konulmuştur.

Mantık hatalarını ortaya koyan çalışmaların başlıcaları arasında yer alan ve informel mantık konusunda temel dayanaklardan biri olan Walton (2008: 21), 6 adet yaygın ve temel mantık hatası ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Ruggiero (2017), temel sorunun “benimki daha iyi” anlayışı çerçevesinde şekillenen “bakış açısı hataları, yöntemsel hatalar, ifade hataları ve tepki hataları”nı ele almıştır. Türkiye’de mantık yanlışlarıyla ilgili en önemli listelerden biri, mantık yanlışlarını “biçim yanlışları, içerik yanlışları ve diğer yanlış çeşitleri” şeklinde 3 başlık altında ele alan Emiroğlu’nun (2004) listesidir. Emiroğlu, içerik yanlışlarını “lafız yanlışları ve mana yanlışları” şeklinde iki kategoride; diğer yanlışları ise “konudışılık yanlış, uydurma delil yanlış, gelişigüzel kurulmuş eksik delil yanlış ve yanlış zan yanlış” gibi 4 kategoride ele almıştır. Informel mantık hatalarını 7 ana grupta 47 tür olarak ele alarak detaylandırmıştır. Yaran (2011) ise ağırlıklı olarak Walton temelli informel mantığı ele almış ancak “yanıltmaca” ismi ile tanımladığı bu hataları Ruggiero odaklı olarak sunmuştur.

Bir diğer isim de bulanık mantığın gelişimi ve düşün dünyasındaki farklılaşma yönüne dikkat çekerek doğru düşünmenin yolunun aynı olmadığı gibi yanlış düşünme için de pek çok safсата olduğunu ortaya koyan Alatlı’dır. Alatlı (2009) “Aklın Yolu Da Bir Değildir” adlı eserinde ve dokuz yıl sonra yayınladığı “Ben Böyle Düşünüyorum Demekle Olmuyor” (Alatlı, 2018) isimli eserinde safsatalar üzerinde durmuş; 10 grup altında 48 tür düşünme yanlışını örnekleri ile açıklamıştır. Alatlı iki eseri arasında bazı grup ve safсата isimlerinde değişiklik yapmıştır. Alatlı (2018) “biçimsel safsatalar” dışında ele aldığı ve “serbest safsatalar” ismini verdiği hataları “belirsizlik grubu, hatalı kıyas grubu, adam karalama grubu, hatalı sınıflandırma grubu, konunun özünü kaçırma grubu, şaşırtma grubu, tartışmalı neden grubu, istatistiksel hata grubu, icazet grubu ve duygulara hitap grubu” olmak üzere on başlık altında toplamıştır. Bunlardan başka Dobelli (2014a, 2014b) herhangi bir sınıflandırmaya gitmeden örnekleriyle bağlantılı olarak adlandırdığı 104 düşünme hatasını ele almıştır.

İnsanın hatalı düşünmesi, eleştirel düşünme, karar verme gibi konuların önemli bir kısmının psikoloji ve sosyal psikoloji disiplinleri içinde de çalışıldığı görülmektedir (Baillargeon, 2017: 171-192; Dobelli, 2004a ve 2004b; Kahneman, 2019; Ruggiero, 2017: 179-199, 247; Sutherland, 2015). Ancak bunlarda insanda bilinçsizce etkili olan algı faktörünün etkisi ile ortaya çıkan karar verme ya da hatalı düşünme unsurlarından da bahsedilmektedir. “Düşünme hataları, mantık yanlışları, safsatalar” şeklinde ifadelendirilen hatalı akıl yürütmelere yer veren eserler alanları gereği günlük yaşantı, iş dünyası, siyaset, medya gibi alanlardan örneklere değinmişlerdir. Bu kaynaklarda birbiriyle aynı içeriğe sahip yanlış türleri farklı adlarla ele alındıkları gibi, bazılarında da farklı tür yanlışlara yer verilmiştir. Dolayısıyla yanlışların türleri ve isimleri konusunda bir ortaklık sağlanamamıştır. Tarih disiplini düşünüldüğünde söz konusu adlandırmaların bir kısmı fazlaca felsefi içerikli, bazıları da içeriksiz bir durumda kalmaktadır. Bu çalışmada ne mantık disiplininde olduğu kadar katı kurallar çerçevesinde ne de psikoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinde olduğu gibi algı gibi bilinç dışı unsurların etkisi çerçevesinde informel mantık ele alınmıştır. Literatürde sıralanan mantık yanlışlarının sayıları söz konusu olduğunda tarihi incelemelerde araştırmacıların ve tarih eğitiminde öğretmenlerin rahatça analiz yapabilecekleri bir yapı söz konusu değildir. Araştırmada bunun giderilebilmesi adına tüm mantık hataları arasından bir derleme yapılmıştır. Çalışma ile tarihi bir konuyu, olayı, kişiyi, kanıtı ya da yorumu inceleme eylemi içerisinde sergilenen akıl yürütme hataları informel mantık çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışmada literatürden hareketle tarihte sıklıkla görülen mantık hatalarına ilişkin derleme yapılmıştır. Derleme yapılırken, informel mantığın en çok çalışıldığı alanlardan biri olarak medyaya yönelinmiş ve bunun için tarihle ilgili köşe yazıları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra sunulan fikirleri destekleme ya da reddetmenin amaç olduğu eleştiri türü düşünülmüş ve bu bağlamda tarihi bir eleştiri metninden örneklere yer verilmiştir. Ayrıca tarih öğretimi sürecinde mantık hataları ile sıkça karşılaşılan öğrenci cevap ve yorum örneklerinden de yararlanılmıştır. İlgili literatür üzerinden gerçekleştirilen bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Çalışmada literatürde informel mantık hatalarının tarih alanında karşılaşılan örnekleri için daha belirgin ve anlaşılır belirleme ve adlandırmalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede tarih disiplininde sorgulanabilecek akıl yürütme yanlışları aşağıdaki gibi toplam 13 başlık altında toplanmıştır:

- Abartma
- Alakasızlık
- Art niyetli yaklaşım
- Aşırı basitleştirme
- Aşırı genelleştirme
- Belirsizlik
- Duygusallaşma
- Hatalı benzetme
- Hatalı gerekçelendirme
- Hatalı nedensellik
- Hatalı ölçüt kullanma
- Hatalı tümevarım
- Klişeleşmiş düşünce

Bulgular

Abartma

Bununla bir durumu, kişiyi ya da kanıt olduğundan daha abartılı, daha fazla payı olan bir durum, kişi ya da kanıt olarak sunma yönündeki hata kastedilmektedir. Aynı zamanda bu etkiyi yaratabilmek için sadece olumlu yönleri ele alma böylece olduğundan daha başarılı, daha iyi, daha etkin gösterme hatasıdır. Emiroğlu (2004:191) abartma noktasını vurgulayarak bunu “konuyu taşarak geniş kapsamlı alma” olarak isimlendirmiştir.

Tarih’te “en” ifadesi dikkatli kullanılmalıdır. Hata barındırmaya müsait bir kullanım şeklidir. Bu ifade ile bir şeyi olduğundan daha büyük gösterme eğilimi ortaya çıkabilmektedir. Hatta bununla bahsedilen “şey” bir nevi zirveye oturtulmaktadır. Örneğin Meydan’ın (2021) Büyük Taarruz için kullandığı “dünyanın en haklı, en meşru savaşı” ifadesi bir *abartma* örneğidir. Bu ifade bir hata olarak değerlendirilmez ise Büyük Taarruzdan önceki Sakarya Savaşı ya da işgallere karşı bölgesel direnişler, bunun kadar haklı olmamaktadır. Dahası dünya tarihinde de hiçbir savaş bu kadar haklı olmamaktadır. İfadenin alındığı köşe yazısının 30

Ağustos'ta yayımlanmış olması buna aynı zamanda bir *duygusallaştırma* hatasını da eklemektedir. Bir olayın yıldönümü ele alınırken o olayın önemini vurgulamak ve böylece etki uyandırmak adına bu tip hatalara sıkça rastlanmaktadır. Bu yüzden farklı olaylarla ilgili farklı kişilerin ağzından aynı sözcüklerin dökülmesi gibi durumlarla karşılaşmaktadır.

Hali hazırda çok göze batmayacak ancak yine de abartma olarak nitelendirilebilecek bir başka örnek ise Paksoy (2007:90) tarafından darbenin olumsuz anlamını arttırmak için ifade edilen nitelemedir. Paksoy makalesinde Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yapılan tarih çalışmalarına dair Copeaux'un darbe nitelendirmesine karşıt olarak darbenin anlamını vurgulamaya çalışmıştır. Bu noktada "Darbeden söz ettiğimiz zaman, söz konusu darbeden önce çağın gereklerine uygun bir tarih anlayışı ve eğitiminin varlığını kabul etmiş oluruz." şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Burada "çağın gereklerine uygun" ifadesi ile darbenin olumsuz anlamını arttırmak amaçlı bir *abartma* yapılmıştır. Darbe, varolana ilişkin bir harekettir. Varolan ise çağın gereklerine uyabilir de uymayabilir de. Çok belirgin olmasa da bağlama göre bu yönlü bir kullanım da *abartma* hatası olarak nitelendirilebilir.

Alakasızlık

Bu hata ile konudan uzaklaşma, konunun içinden çıkılmaz bir kısır döngüye dönüştürülmesi, hatalı ilişki kurulması ya da ilişkisiz olanların bir araya getirilmesi, vurgulanması, birbiriyle uyumlu olmayanların karşılaştırılması, olmayan şeyler üzerinden kesin yargının ortaya konulması (Alatlı, 2018: 112-113, 116; Emiroğlu, 2004: 222; Ruggiera, 2017: 220) tarzındaki hatalar kastedilmektedir.

Bu başlık altında ele alınabilecek örneklerden biri Armağan'ın (2021) "Geçmiş Geçmemiştir" isimli yazısıdır. Armağan çağ tasniflerinin her zaman sorun olduğunu ve "Rönesans diye bir çağ var mı yok mu?" sorusunun tartışıldığını ifade etmektedir. Burada kavram kullanımından kaynaklanan ve sonrasında çağ kavramının sorunlu olduğuna ilişkin yapılan bir *alakasızlık* hatası söz konusudur. Rönesans, kelime anlamı olarak yeniden doğuş olarak nitelendirilmekte, Güncel Türkçe Sözlük'te (TDK, 2021) "XV. yy.'dan başlayarak İtalya'da ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlk Çağ kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim ve sanat akımı" olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla çağ değildir ve çağ olarak ifade edilemez. Bir akım olarak tanımlanmasının yanı sıra bir "olgu" olduğu da söylenebilir. Olgular, "birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuç, vakıa" (TDK, 2021) olarak tanımlanmaktadır ki Rönesans da bu içeriğe sahip bir kavramdır. Dolayısıyla çağ kavramının Rönesans üzerinden örneklendirilerek sınıflandırılmasına dair çıkarımda bulunmak *alakasızlık* hatası olarak değerlendirilebilir.

Bazen çıkarım yapılırken öncüllerin ya da sonucun kendinden önce sunulanların tekrarı olarak sunulması söz konusu olmaktadır. Örneğin "insana ve insanın içinde bulunduğu topluma yer vermeyen tarih olamaz, çünkü..." şeklinde tamamlanması istenen sonuçtan öncüllere yönelik akıl yürütme sürecinde öğrencinin "insanlardan toplumlar oluşmuştur" ya da toplumlar insanların bir araya gelmesiyle oluşur" şeklindeki açıklaması *alakasızlık* örneğidir. Burada sunulanın içeriğindeki bilgiler farklı bir şekilde ele alınıp tekrar edilmektedir ancak sorulan ya da istenenle ilişkili bir açıklama sunulmamaktadır. Bu bağlamda kurulmayan ilişkiden dolayı alakasızlık olarak nitelendirilebilir.

Art Niyetli Yaklaşım

Bununla kasıtlı olarak bir durumu öne çıkarmaya çalışma ya da yanlı bir tutum sergilenmesi, etiketleme karşı tarafa saldırma ya da düşüncesini doğrudan reddetme şeklinde

yapılmış hatalar ele alınmaktadır (Alatlı, 2018: 106-110; Emiroğlu, 2004: 180-183; Ruggiero, 2017: 234-236, 238-240) . Örneğin; Lale devri için sıkça karşılaşılan “zevk ü sefa devri” ifadesi bu devri daha olumsuz gösterme yönlü bir yaklaşımdır. Bu ifadeyle döneme ilişkin tek bir yön ele alınarak bir etiketleme yapılmaktadır ve bu yönüyle de *art niyetli yaklaşım* hatası yansıtılmaktadır. Aynı zamanda ifadenin klişe olarak kullanılması sebebiyle *klişeleşmiş düşünce* hatası da sergilenmektedir.

Aşırı Basitleştirme

Bununla abartmanın tam tersi bir durumu, kişiyi ya da kanıtı olduğundan daha aşağı ve etkisi yokmuşçasına ele alma şeklindeki hata ifade edilmektedir. Kanıtın, nedenin ya da sonucun, konunun tümünü açıklamakta çok basit kalması durumudur (Emiroğlu, 2004:39). II. Bayezid döneminde önceki ve sonrasındaki dönemlere nazaran Osmanlı Devleti'nin toprak genişlemesinin daha az olması sebebiyle II. Bayezid'in kötü bir padişah olduğu yönündeki algı *aşırı basitleştirme* hatasına örnek olarak verilebilir.

Aşırı Genelleştirme

Bir durum ya da yorumu başka durumlar için de geçerli görme; bütünü bazı parçalarına uygun düşen noktaları bütünü tümüne mal etme; klişeleşmiş, basmakalıp ifadelerden hareketle çıkarımda bulunma gibi unsurları içermektedir (Ruggiero, 2017:206-207). Aşırı genelleştirmeye ilk örnek Gültekin ve Akça Berk'in (2018:782) öğrencilerin bağlamsallaştırma hatalarını tespit etmek amaçlı yaptıkları çalışmada öğrencinin metninde yazdığı Göktürk Yazıtları yapılırken “bozkırın zor şartlarında verdiğimiz çabaya değer” (3. Sınıf) ifadesidir. Buradaki hata bozkır şartlarının zor olduğu ile ilgili algının bozkırda tüm yaşamını geçirmiş insanlar için de düşünülmesidir. Burada aşırı genelleştirme yapılarak tüm insanlar için bozkır şartlarının zor olduğu algısı sunulmuştur.

Aşırı genelleştirmeye farklı bir örnekle Paksoy'un (2007:106) Copeaux'un Türk Tarih Tezi'ne yaptığı yorumu eleştirisinde karşılaşılmaktadır. Paksoy “Oysa insanların ortak atasının Orta Asyalı olduğu ve uygarlığın dünyaya Orta Asya'dan yayıldığı düşüncesi, bugünde bilim çevrelerinde kabul görüyor.” şeklinde gerekçelendirmesini yapmış iken ardından “Sayın Jacques Chirac bile hepimiz Bizans'ın çocuklarıyız diyerek Türklerin ve Avrupalıların aynı kökenden geldiklerini ileri sürmedi mi!” sözleri Fransa'nın başkanının tüm Fransız vatandaşlarını bağlayıcı bir etkisi olduğu; tüm Fransızların, başkanlarının tarih konusundaki fikrini savunmaları gerektiği yönündeki algıdan kaynaklı bir *aşırı genelleştirme* örneği sunmaktadır. Bu aynı zamanda hem başkanın tarihçi olmamasından hem de onun sözlerinin Copeaux'u bağlamayacağından dolayı *hatalı ölçüt kullanımı* hatası örneği de sergilemektedir.

Bir diğer örnek de Armağan'ın (2020) “Bizde umumi bir hastalık gibidir. Tarihçiler malzemeleri üzerinde düşünmeyi, felsefeciler de tarih okumayı pek sevmez” şeklindeki “biz, umumi, tarihçiler, felsefeciler, sevmez” şeklindeki çoğul ve geniş zamanla kurduğu ifadelerde kendini bulan *aşırı genelleştirme*dir. Burada bahsettiği iki mesleği yapmayan biri olarak yazarın, disiplinlerin kendilerine özgü yapılarını ve bahsettiği ifadelerin ilgili alanların birer alt disiplini, yani çalışma alanı (tarih felsefesi ve felsefe tarihi) olduğu kısmını gözardı ederek aynı zamanda *aşırı basitleştirme* hatası da sergilediği söylenebilir.

Belirsizlik

Aynı anlama gelen sözcükler, çok anlamlı ifadeler, vurgulanan ögenin tam olarak anlaşılmadığı akıl yürütme durumlarıdır. Türkçe’yi iyi kullanamamaktan, cümlede kelimelerin veya ifadelerin açık ve net olarak ifade edilmemesinden, belirsizlik içermesinden kaynaklanan hatalardır (Alatlı, 2009:86 ve 2018:97; Ruggiera, 2017: 221-222). Örneğin; Gültekin’in (2014:208) öğrencilerin akıl yürütmelerini belirlemek üzere yaptığı çalışmasında Divan-ı Lügat’it Türk’te yer alan yiyecek isimlerinden oluşturulmuş bir tablo sunulmuş ve öğrencilerden verilen öncüllere dayalı çıkarım yapmaları istenmiştir. “Etin pek çok yemekte hatta tatlıda bile malzeme olarak kullanılıyor olması ..... göstermektedir/ifade etmektedir” şeklinde sunulan öncülleri öğrenci “günümüzde hayvancılık etleri daha çok gelişmiştir” şeklinde tamamlamıştır. Burada Türkçe’yi kullanamamaktan kaynaklı açık olmayan ifadeler özellikle tarih eğitiminde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu da *belirsizlik* hatasına yol açmaktadır.

Tarih gibi hem bir disiplini ifade eden hem de bir olayın zamanını ifade eden kelimeler de hata oluşturabilmektedir. Nitekim çalışmanın başlığında da bu tip bir yanlış anlaşılmaya yer vermemek adına -Türkçe yazım kurallarına aykırı olsa da- disiplinin kendisini vurgulamak için “Tarih’te” şeklinde bir kullanım tercih edilmiştir. Benzer şekilde köken ve sonrasında kullanılagelen haliyle değişime uğramış kavramlar da sorun yaratabilmektedir. Örneğin “millet” kelimesi köken itibarı ile dini ortaklığı ifade ederken zaman içinde değişime uğrayıp daha fazla ortaklığı olan insan topluluklarını ifade eder biçimde kullanılmıştır. Dolayısıyla kavramın ele alınan dönemle bağlantılı olarak bazen aynı dinden topluluğu bazen de nasyonalizmin karşılığı olarak kullanımında karışıklığa neden olabilmektedir.

Duygusallaşma

Bununla tarihin bir ilmi çalışma alanı olduğu göz ardı edilerek konuların fazlaca hikayeleştirilmesi, duygu sömürüleri ya da destanvari anlatım doğrultusunda yapılan akıl yürütme yanlışları ele alınmaktadır. Aynı zamanda tehlike ifadelerine, hamasete ve duygusal ifadelere yer verip bunları dayanak olarak kullanmak kastedilmektedir (Alatlı, 2018; 141-144; Emiroğlu, 2004: 194-199; Ruggiera, 2017: 223-224).

Bazı olayların yıldönümlerinde, olayların önemi vurgulanırken ya da kişilerin kendi önem verdikleri olayları vurgulamaları esnasında çokça karşılaşılan hata örneğidir. Bunun yanı sıra tarihi olayların tarih disiplininin yöntemi çerçevesinde değil de edebi, masalsı bir anlatı ile sunulması da bu hataya örnektir. Çanakkale, Sarıkamış, Milli Mücadele, Haçlı Seferleri, Viyana Kuşatması gibi tarihi anlatılarda bu yönü daha fazla görmek mümkündür. Masalsı anlatının yanı sıra ajitasyon içeren anlatı bazen aşırı genelleştirilerek Fatih devrinde İstanbul’un imkansızlıklar ve çok zor şartlar altında fethedildiğine dair öğrenci yorumuna da sebep olabilmektedir.³

Hatalı Benzetme

Söz konusu tarih disiplini olunca benzetmenin kendisi hata oluşturmaktadır. Yine de oldukça eski ve faydalı bir kullanım sunmaktadır. Hatalı benzetmede yapılan benzetmenin iki unsur arasındaki tüm noktalarda olduğu yönündeki bir algıya sebep olması asıl hataya sebep olan kısım (Emiroğlu, 2004: 223-224; Alatlı, 2018:132). Örneğin sıkça kullanılagelen “kadı, bugünkü hâkim gibidir” ifadesi benzetmeyi “gibi” ifadesi ile hatadan mümkün olduğunca arındırmaya çalışmaktadır. Ancak “kadı, bugünkü hakimdir” denildiğinde temelinde

³ Yazarın kendi ders notlarından alınarak ifade edilmiştir.

benzetmeden yola çıkan ancak sonuçta tamamen yanlışlık ortaya koyan bir tarihi çıkarıma ulaşılmaktadır.

Hatalı Gerekçeleştirme

Bununla esas olmayan varsayımlar öne sürülmesi ya da bu varsayımlardan hareket edilmesi, niteliksiz kaynak kullanma ve bu tip kaynaklara dayandırma gibi hatalar ele alınmaktadır (Emiroğlu, 2004: 202-203, 205-207; Ruggiera, 2017: 181-185). Hatalı nedensellikte kişiye sunulmuş bir yargının ya da kendisinin verdiği bir kararın gerekçesini açıklama noktasında ortaya çıkan hata türüdür.

Sunulan bir argümanın gerekçelerinin açıklanması durumunda açıklamanın ya da açıklamanın dayandığı kaynakların kullanımının hata barındırması söz konusu olabilmektedir. Örneğin Bardakçı (2020), Rumeli'nden göç edenlerin Türk olmadığı yönündeki iddialara karşı argüman geliştirdiği yazısında Rumeli'yi "Osmanlı imparatorluğu'nun ilk anavatanı" olarak tanımlamaktadır. Osmanlı Devleti Anadolu merkezli kurulmuş bir devlettir ve ilk başkentleri de Anadolu'dadır. Ana vatan ifadesi bir şeyin ilk görüldüğü, yetiştiği yeri gösterir ki Osmanlı Devleti için bu Anadolu'dur. Dahası Fatih dönemine kadar Anadolu toprakları Rumeli topraklarından daha fazladır, Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren de yine Anadolu toprakları devletin asıl ağırlığını oluşturmaktadır. Bardakçı'nın Osmanlı'nın Rumeli topraklarında yaşayan insanların Türk olmadığını savunmanın yanlış olduğunu kanıtlamaya çalıştığı yazısında bunu "ilk anavatan" ifadesi üzerinden gerekçeleştirmesi, *hatalı gerekçeleştirme*ye örnek bir hata olarak gösterilebilir.

Hatalı Nedensellik

Bununla sebeple ilgili hatalar ele alınmaktadır. Tek bir sebeple açıklama, farklı sebepler olabileceğini göz ardı etme, yakın zamanlarda meydana gelen durumların arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulması (Alatlı, 2018:128; Emiroğlu, 161; Ruggiero, 2017: 210-211) gibi unsurlar bu hata kapsamındadır. Hatalı gerekçeleştirmeden farkı, verilen karar üzerinden değil gerçekleşmiş, ortaya konmuş bir durumun sebep-sonuç ilişkisi bağlamında açıklanmasında hatanın ortaya çıkmasıdır. Burada sonuç değil, sebep bir yargı sunmaktadır denilebilir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girme sebebinin İttihat ve Terakki Partisi'nin Alman hayranlığı olduğu yönündeki söylem olayın tek bir sebeple açıklanıp diğer sebeplerin göz ardı edilmesinden kaynaklı hatalı *nedensellik* örneğidir. Benzer şekilde Sarıkamış Harekati'nde 90000 askerin donarak öldüğü ifadesi savaş şartlarının ve diğer ölüm sebeplerinin göze alınmadığı bir *hatalı nedensellik* örneği sergilerken; sayının fazlalığı *abartma* ve de vurgulanış biçimi yönüyle⁴ de *duygusallaşma* hatası örneği sunmaktadır.

Hatalı Ölçüt Kullanma

Burada yanlış ölçüt kullanarak değerlendirme yapılması ya da ölçütün yanlış bir şekilde ele alınması kastedilmektedir. Bu anlamda kendi alanında otorite olsa da çıkarımın yapıldığı konuda otorite olmayanın ölçüt olarak alınıp, onun sözlerine göre değerlendirilmede bulunulması söz konusudur (Alatlı, 2018: 135; Emiroğlu, 2004:184-185; Ruggiero, 2017:222). Örneğin, Gültekin (2013:187-188), Kültigin Barkı'nın perspektif bir çiziminin verilip "resimdeki anıt mezarın apıldığı kişi devleti/milleti/toplumunu için önemli bir kişidir" şeklinde yargı sunulmuştur. Ardından öğrencilerden bu yargıyı doğru bulup bulmadıklarını gerekçeleştirmeleri istenmiştir. Doğru bulan öğrencilerden bazıları "kapısına bir sürü heykel

⁴ Örneğin Independent Türkçe'nin 5 Ocak 2020 tarihli haberinde "Sarıkamış Harekati'nde donarak şehit olan 90 bin asker anıldı" şeklindeki ifadelerdir.

dikilmiş”, “çinliler putlara tapar”, “ona doğru namaz kılıyorlar” şeklinde öncüllerini sunmuşlardır. Burada heykel bulunmasının önemli bir kişi olduğunu kanıtlandığının, resimdeki binanın özelliklerinden dolayı buranın bir Çin mezarı olduğunun ve bağdaş kurmuş bir şekilde tasvir edilen heykellerin namaz kıldığının düşünülmesi hatalı ölçüt kullanımlarını göstermektedir. Bunun yanı sıra tek bir sebep üzerinden açıklanmış olması *hatalı gerekçelendirme*, putlar ve namaz kılma üzerinden yapılan tanımlamalar *alakasızlık* hatalarını da sergilemektedir.

Hatalı Tümevarım

Bununla örneklerin doğru biçimde göz geçirilmeden bütün için yargıda bulunulması (Emiroğlu, 2004: 209-211, 221); çıkarım için güçlü olan önermelerin göz ardı edilmesi (Alatlı, 2018:133), tutarsızlık ve çelişki barındıran çıkarımlarda bulunulması (Ruggiero, 2017: 219-220) yönündeki hatalar kastedilmektedir.

Gültekin’in (2014:210) “tablodaki bilgiler doğrultusunda yemeklerde çok fazla et ve süt kullanılması ve bunlara baharatlandırma ve kurutma yöntemlerinin uygulanması ..... göstermektedir” şeklinde Divan-ı Lügat’it Türk’te yer alan yiyecek isimlerinden oluşturulmuş tablodan hareketle çıkarım yapmaları istenen “diğer yiyeceklerin tanınmadığı ve teknolojinin olmadığını, yemeklerde çok fazla et ve süt var, baharatlandırma yapılıyor, kurutma yöntemleri kullanılıyor, farklı tip yiyecekler kullanılmamış, bu yiyecekler bilinmiyor, baharatlandırılarak ve kurutularak uzun ömürlü hale getirilmiş, bunların dışında bir yöntem kullanılmamış, bugünkü yöntemleri bilmiyorlar, bugünkü yöntemler teknoloji ile yapılıyor, o dönemde teknoloji yoktur” şeklindeki düşünme sıralamaları neticesinde vardıkları çıkarım *hatalı tümevarım* örneği olarak nitelendirilebilir.

Klişeleşmiş Düşünce

Bununla daha fazla inceleme gereği duymadan klişeleri, basmakalıp ifadeleri ve yaygın, popüler düşünceleri aynen alıp kullanma yönündeki hatalar kastedilmektedir (Alatlı, 2018: 137; Emiroğlu, 2004: 192, Ruggiera, 2017: 186, 204-205). Aşırı genelleştirme hatası içinde de klişelerden bahsedilmektedir. Ancak aşırı genelleştirmedeki klişe kullanımı, hatalı olmayan klişeleri bir öncül olarak kullanarak klişenin çok daha fazla durum veya kişi için genellenmesi meselesidir. Buradaki hata ise klişenin nispeten hata barındırması ve bunun kullanımı ile hatanın oluşmasıdır.

Bu tip bir hataya örnek olarak “Misak-ı Milli” kavramının ülke sınırları, hatta bugünkü ülke sınırları (Paksoy, 2007: 93) olarak çevrilerek kullanılması sunulabilir. Pekçok tarih öğretmeni bu şekilde kavramı sunabilmektedir. Oysa bu kavramın asıl anlamının milli yemin olması ve bugünkü sınırları kapsamaması kısmı gözardı edilebilmektedir. Bu yönüyle *klişeleşmiş düşünce* hatası sergilenmektedir.

Mantık hatalarından mümkün olduğunca arınmış bir tarih disiplini arzu edilendir. Elbette hatalarla karşılaşmak doğaldır ancak kasıtlı ve süreklilik gösterir bir şekilde karşılaşılması alana zarar verebilmektedir. Özellikle çoğunluğa ulaşabilen medyada karşılaşılan popüler tarih anlatılarının yukarıdaki hata türlerinden arınmış bir biçimde hazırlanması tarih disiplininin mantık yapısının toplumun geneline benimsetilmesi açısından daha önemli görülebilir.

Sonuç

Bu çalışmada tarih disiplini içinde informel mantık ve informel mantığın kapsamındaki mantık hataları ele alınmış, mevcut mantık hataları benzer içeriğe sahip olanlar, birbiriyle ilişkili olanlar, beraber görülenler şeklinde düşünülerek sadeleştirilmiş, 13 mantık hatası seçilmiştir. Ortaya konulan bu mantık hataları çeşitli tarihi içerik doğrultusunda örneklendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Mantık hatalarının bilinmesi ve ayırt edilmesi, düşünme ve akıl yürütme süreçlerinin, bilgi üretme süreçlerinin niteliğini arttırıcı bir unsur olacaktır. Bu bağlamda ileride söz konusu bu mantık yanlışları üzerinde daha detaylı incelemeler yapılması uygun olacaktır. Örneğin, araştırmamda yapılandırılan mantık hatalarının tarihçiler ve tarih eğitimcilerinin kullanımıyla tarihsel düşünmeyi arttırmada işe yarayıp yaramadığına ilişkin belirlemelerin yapılacağı çalışmaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ele alınan bu 13 hatanın dışında tarih disiplini için özellikle bazı temel hatalara dikkat çekilebilir. Tarih'te herhangi bir şeyin "ilk" olduğunu söyleme konusunda dikkatli davranılarak "bilenen ilk" ifadesi kullanılır. Bu şekilde şimdiye kadar edinilmiş kaynaklar doğrultusunda ilk olarak nitelendiği vurgulanır. Dolayısıyla bunun ihmal edilerek "ilk" sıfatı ile yapılan tanımlamalar tarihte hataya sebep olan önemli hususlardan biridir. Bunun yanı sıra yukarıda da nispeten değinilen "en" ifadesi de dikkatli kullanılması gereken, tarihi çıkarımlarda hataya çanak tutan bir sıfattır.

Tarih disiplini içinde hatalardan arınmak için öncelikle dil konusuna dikkat edilmelidir. Özellikle kaynaklara dayanan ve kesin, keskin yargılardan arınmış bir dil kullanmak hataları azaltabilecektir. Kanıtlara dayalı olarak ele alınan noktalarda rivayetin hikayesi olan "-mıştır, -miştir" kalıplarının kullanılması, kanıtlar üzerine yorumların sunulduğu kısımda ise olasılık içeren yüklemelerin kullanılması bunu sağlayabilecek unsurlardan biridir.

Bu çalışmada informel mantık hataları ele alınırken sadece çıkarım boyutuna odaklanılmıştır. Oysaki tarihsel akıl yürütmenin anabileşenlerini ortaya koyarak bir çatı oluşturan Van Drie ve Van Boxtel (2008) buna ilişkin "temel kavramların kullanımı, alana özel kavramların kullanımı, soru sorma, kanıt kullanımı, bağlamsallaştırma ve çıkarım" dan oluşan altı unsur ortaya koymuşlardır. Buna dayanarak temel kavramların kullanımı ve alana özel kavramların kullanımı benzer içerik olarak görülerek kavram kullanımı altında birleştirilerek beş unsurdan oluşan bir yapı önerilmiştir (Gültekin, 2014). Bu çerçevede yapılan hatalar üzerinde durulduğunda aşağıdaki gibi bir sınıflandırma yapılabilir:

- Soru sorma hataları
  - Soru kalıbını yanlış kurgulama
  - Gereksiz soru sorma
  - İlişkisiz soru sorma
  - Yetersiz (eksik) soru sorma
- Belge/kanıt kullanım hataları
  - Yanlış belge kullanımı
  - Belgeyi yanlış kullanma
  - Hatalı sorgulama
  - Eksik sorgulama
- Dil ve kavram kullanım hataları

- Dili yanlış kullanma
- Temel ve alana özel kavramları yanlış kullanma
- Kavramlar arasında yanlış ilişki kurma
- Bağlamsallaştırma hataları
  - Zamanı yanlış kullanma
  - Mekanı yanlış kullanma
  - Sempati
  - Yanlış empati
  - Empati kuramama
- Çıkarım Hataları
  - Abartma
  - Alakasızlık
  - Art niyetli yaklaşım
  - Aşırı basitleştirme
  - Aşırı genelleştirme
  - Belirsizlik
  - Duygusallaşma
  - Hatalı benzetme
  - Hatalı gerekçelendirme
  - Hatalı nedensellik
  - Hatalı ölçüt kullanma
  - Hatalı tümevarım
  - Klişeleşmiş düşünce

Tabloda araştırma kapsamında ele alınan mantık hatalarına çıkarım başlığı altında yer verilmiştir. Informel mantık temelli bir içerik sunulduğundan sadece çıkarım üzerinden açıklamalara yer verilmiştir. Ancak tarihsel akıl yürütme açısından bakıldığında özellikle çıkarıma etki eden diğer akıl yürütme unsurlarındaki hatalar da ele alınabilir. Bu noktadan hareketle tabloda tarihsel akıl yürütme unsurlarındaki hata unsurlarına dair bir öneri taslağı sunulmuştur. Bu hata unsurlarının tespiti ve tarihsel akıl yürütme hatalarının net bir şekilde belirlenmesi adına yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Tarih disiplininin bulanık mantığa uygun ve informel mantık düzleminde bir düşünme sergilemesinden ötürü doğru ve hatalı akıl yürütme üzerinde çalışmalar yapılarak tarih alanında kullanılabilir ortak bir kavramsal dilin oluşturulması yönündeki çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu yönde ortaya konulabilecek yapı, hem tarih eğitimi hem de tarih öğretmenleri için tarihsel düşünme becerilerinin içeriğinin daha aşamalı ve öğretilebilir olmasını sağlayabilecektir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

Alatlı, A. (2009). *Aklın yolu da bir değildir*. Ankara: Destek.

Alatlı, A. (2018). *'Ben böyle düşünüyorum' demekle olmuyor*. İstanbul: Everest.

- Armağan, M. (2020, Ekim). Düşünen tarih. *Derin Tarih*. Erişim (20.09.2021): <https://www.derintarih.com/yazarlar/dusunen-tarih/>
- Armağan, M. (2021, Mart). Geçmiş geçmemiştir, *Derin Tarih*. Erişim (20.09.2021): <https://www.derintarih.com/oteki-osmanli/gecmis-gecmemistir/>
- Baillargeon, N. (2017). *Aklın ve bilimin ışığında eleştirel düşünme kılavuzu* (İ. Yıldız, Çev.). Ankara: Dipnot.
- Bardakçı, M. (2020, 20 Eylül). Bu kafaya göre Yahya Kemal de Türk değildir ve Türkçe bilmez!. *Habertürk*. Erişim (19.09.2021): <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2809101-bu-kafaya-gore-yahya-kemal-de-turk-degildir-ve-turkce-bilmez>
- Batuhan H. ve Grünberg, T. (1984). *Modern mantık*. 3. Basım. Ankara: ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi.
- Carr, E. H. (2012). *Tarih nedir?* (M. G. Gürtürk, Çev.). 16. Baskı. İstanbul: İletişim.
- Commons, M. L. and Richards, F. A. (2003). Four postformal stages. J. Dennick (Eds.). *Handbook of adult development*. (pp. 199-220). New York: Plenum.
- Cryan, D., Shatil, S., ve Mayblin, B. (2011). *Mantık*. (N. Elhüseyni, Çev.). 2. Baskı. İstanbul: NTV.
- Dinç, A. (2019). *Gazete ve dergilerde görülen mantık yanlışları üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dobelli, R. (2014a). *Hatasız düşünme sanatı 1* (I. Arda, Çev.). 5. Baskı. İstanbul: NTV.
- Dobelli, R. (2014b). *Hatasız düşünme sanatı 2* (I. Arda, Çev.). İstanbul: NTV.
- Emiroğlu, İ. (2004). *Mantık Yanlışları*. Ankara: Elis.
- Groarke, L. (2007). Informal logic, *Stanford encyclopedia of philosophy*. Erişim (26.08.2021): <https://stanford.library.sydney.edu.au/archives/spr2010/entries/logic-informal/#His>
- Gültekin, F. (2013). *Ortaöğretimde tarih derslerinin öğrencilerin akıl yürütmeleri üzerindeki etkisi: Aksaray ili örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin, F. ve Akça Berk, N. (2018). İnsan, zaman ve mekân: sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bağlamsallaştırma becerileri. 5. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı (e-kitap). İstanbul.
- Gültekin, F. (2019). Tarihsel akıl yürütme. N. Hayta, B. Demirtaş, M. Can (Edt.), *Tarihin izinde bir ömür: Prof. Dr. Nuri Yavuz'a armağan* (s. 464-482). Ankara: Berikan.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2008). *Eleştirel düşünme*. 3. Basım. İstanbul: Sabancı Üniversitesi (Eğitim Reformu Girişimi).
- İskender, H. (2020). *Mantık yanlışlarından hareketle öğretimin 7. Sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme beceri ve tutumları üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Kahneman, D. (2019). *Hızlı ve yavaş düşünme* (O. Ç. Deniztekin ve F. Nayır Deniztekin, Çev.). 12. Basım. İstanbul: Varlık.

- Kamer, V. (2014). *İnformel mantık açısından "akıl yürütme" kavramı üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kuhn, T. S. (1982). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (N. Kuyaş, Çev.). İstanbul: Alan.
- Meydan, S. (2021, 30 Ağustos). "Büyük Zafer" Büyük Taarruz. *Sözcü*. Erişim (18.09.2021): <https://www.sozcu.com.tr/2021/yazarlar/sinan-meydan/buyuk-zafer-buyuk-taarruz-6620696/>
- Öner, N. (1998). *Klasik mantık*. 8. Baskı. Ankara: Bilim.
- Paksoy, A. K. (2007). EtienneCopeaux'un "Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine"adlı yapıtı üzerine bir değerlendirme: Tarih eğitim eleştirisi üzerinden Türkiye Cumhuriyeti ulus devletini sorgulamak ya da Kemalizm'le hesaplaşmak. *Mülkiye*. 31(257), s. 87-154.
- Ruggiero, V.R. (2017). *Eleştirel düşünme için bir rehber* (Ç. Dedeoğlu, Çev.). İstanbul: Alfa.
- Sarıkamış Harekatı'nda donarak şehit olan 90 bin asker anıldı. (2020, 5 Ocak). *Independent Türkçe*.<https://www.indyurk.com/node/113231/haber/sar%C4%B1kam%C4%B1%C5%9F-harekat%C4%B1nda-donarak-ya%C5%9Fam%C4%B1n%C4%B1-yitiren-90-bin-asker-an%C4%B1ld%C4%B1>
- Sutherland, S. (2015). *İrrasyonel*. (T. Uyar, Çev.). İstanbul: Domingo.
- TDK. (2021). *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim (12.09.2021): <https://sozluk.gov.tr/>
- Thompson, L. J. (1995). *Habits of mind*. Lanham: UniversityPress of AmericaInc.
- Tureng sözlük. (2021). *İnformal*. Erişim (12.08.2021): <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/informal>
- Van Drie, J. and Van Boxtel, C. (2008). Historicalreasoning: Toward a frameworkforanalyzingsutudents' reasoningaboutthepast. *EducationPsychologicalReview*. 20, 87-110.
- Walton, D. (1990). What is reasoning? What is an argument?,*Journal of Plisophy*. 87, pp 399-419.
- Walton, D. (2008). *İnformallogic: A pragmaticapproach*. 2. Edition. New York: Cambridge University.
- Yaran, C. S. (2011). *İnformel mantığa giriş: Akli hatadan koruma ve iyi kullanma sanatı*. İstanbul: Rağbet.
- Yılmaztürk, O. (2012). *Medyadaki reklamlarda karşılaşılan mantıksal uygunsuzluklar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*," 9. Baskı. Ankara: Seçkin.